

Міфи та реалії зовнішнього оцінювання

Автор: Ігор ЛІКАРЧУК (директор Українського центру оцінювання якості освіти)

Кілька днів тому, повертаючись із гостин, довелося викликати таксі. Водій був балакучим, як і переважна більшість його колег. Тож нам довелося почути про київські вулиці, ціни на бензин, невдячних пасажирів і навіть про те, як він придбав автомобіль, у якому ми комфортно розмістилися. З'ясувалося, що автомашину наш таксист купив за гроші, які відкладав упродовж семи років для вступу сина до одного із престижних київських університетів. Проте заощаджені гроші не знадобилися. Син, пройшовши зовнішнє оцінювання, був зарахований студентом бюджетної форми навчання факультету правознавства.

Таких історій автор, очолюючи останні три роки Український центр оцінювання якості освіти, наслухався безліч. Маємо також величезну кількість письмових звернень студентів та їхніх батьків, у яких вони дякують за можливість отримати вищу освіту, не сплачуючи за вступ до університету жодної копійки. Однак за ці ж три роки наплодилася й велика кількість «друзів», які ретельно поливали брудом систему зовнішнього оцінювання, поширюючи навколо неї міфи, що потім широко використовувалися окремими політиками для задоволення власних або замовних політичних амбіцій. Напередодні нової сесії тестувань, що відбудеться в червні 2010 р., вирішили відповісти нашим опонентам.

Отже, **міф перший**. У ньому йдеться про те, що система зовнішнього оцінювання не дає можливості вищим навчальним закладам відбирати «своїх» студентів. Як правило, «своїми» (у кращому розумінні цього слова) вважаються ті, хто в результаті відповідної роботи, яку умовно назвемо профорієнтаційною, «обрав» навчання в конкретному виші. Особливо полюбляють цей міф в університетах, де є серйозні проблеми з конкурсною ситуацією. Інакше кажучи, у тих вищих навчальних закладах, до яких абітурієнт не поспішає вступати, де є так звані неprestижні спеціальності або надто низький рівень навчання.

Для глибшого розуміння облудності цього міфу зробимо невеликий екскурс у минуле. Як відомо, до запровадження зовнішнього оцінювання вищі навчальні заклади, які відчували певну напругу з формуванням студентських контингентів, створили мережу організованих форм підготовки майбутніх абітурієнтів для вступу до цих закладів. Ними стали насамперед підготовчі курси, спеціально організовані факультети, а також окремі ліцеї, гімназії, класи, які уклали відповідні угоди з вищими закладами освіти і додали до своєї назви словосполучення «при... університеті». Основною метою створення таких форм підготовки був відбір молоді для навчання в конкретному виші. По суті, це був непоганий задум. І в часи, коли для вступу до вишу потрібно було мати не так знання, як гроші чи зв'язки, така модель працювала. Адже майбутніх студентів заманювали на такі курси, гарантуючи їм вступ до вишу... без особливих проблем, майже автоматично, на основі оцінок, отриманих під час випускних екзаменів. Тож

слухачі чи учні вже знали, що вони стануть студентами, не докладаючи, відверто кажучи, особливих зусиль до цього. Та й, відверто кажучи, керівникам вишів не доводилося докладати особливих зусиль до проведення вступної кампанії.

Запровадження зовнішнього оцінювання різко змінило ситуацію. Курси, ліцеї, гімназії при університетах збереглися. Проте їхні слухачі та учні почали подавати документи не до того вишу, який їх «професійно відбирав», а до іншого. Чому? Та тому, що, власне, ніякого професійного відбору та справжньої профорієнтації, як правило, не було. Домінували спрощені умови гри для тих, хто міг заплатити гроші за цей «профвідбір». А коли умови стали однаковими для всіх, основні гравці свою поведінку змінили. Саме тоді окремі керівники університетів почали говорити про втрату можливості «відбирати» своїх студентів. Ось так і з'явився міф. Щоправда, його автори забули принаймні про кілька речей. По-перше, система зовнішнього оцінювання не заборонила (чи скасувала) проведення професійної орієнтації. По-друге, спеціальності, які пропонують університети, можливість навчання в конкретному виші мають приваблювати майбутніх студентів. У останніх має бути сформована мотивація до навчання, а не мотивація до полегшеного вступу. Адже давно відомо, що з того, хто випадково став студентом, хорошого фахівця не буде. Тож, мабуть, буде правильно, якщо студент умотивовано обиратиме вищий навчальний заклад. А для цього університети повинні займатися питаннями профорієнтації та профвідбору дуже цілеспрямовано, залучаючи новітні технології, маркетингові служби тощо. Так, як це, між іншим, роблять їхні закордонні колеги. Тоді, мабуть, не буде ситуації, коли потужні й знані університети прийматимуть на навчання абітурієнтів, які під час зовнішнього оцінювання з основного профільного предмета показали результат нижче 160 балів. На жаль, таких вищих навчальних закладів сьогодні в Україні більшість.

Міф другий. Зовнішнє оцінювання не розкриває здібностей абітурієнтів, а лише орієнтоване на відтворення знань. Як наслідок, університети зараховують на перший курс погано підготовлених студентів, які не готові до активної навчальної діяльності.

На перший погляд, автори такого міфу не помиляються, адже мета зовнішнього оцінювання — не виявлення здібностей майбутніх студентів. Тому їм і пропонується тест навчальних досягнень, а не тест на виявлення інтелекту чи здібностей до навчання. Тому, відповідно, сама процедура називається — «зовнішнє оцінювання навчальних досягнень». Проте й під час традиційної вступної кампанії здібності до навчання, «уміння мислити» або інтелект не визначалися. Адже за своєю формою традиційні вступні іспити, як правило, були письмовими або тими ж такими тестами. Та й викладачі, які приймали ці іспити, навряд чи володіють досить складними методиками визначення рівня інтелекту або «вміння мислити».

Тож тут доцільно згадати давно відому істину, що чим вищий інтелект, тим більше знань має людина. І якщо тести навчальних досягнень дають можливість виявити ці знання, то це є свідченням досить високого рівня інтелекту того, хто їх складає. А саме від рівня інтелекту залежить швидкість засвоєння матеріалу та інші речі, у тому числі й здатність навчатися. Якщо це так, то, очевидно, необхідно шукати відповідь на запитання, чому міф, про який ідеться, з'явився. Вочевидь, із кількох причин. По-перше, це неприйняття системи зовнішнього оцінювання. Адже вона руйнує усталені форми вступної кампанії, які часто давали досить позитивні матеріальні дивіденди тим, хто її проводив і організовував. Недарма ж у 2007 р., за даними незалежних соціологічних досліджень, близько 70 відсотків респондентів стверджували, що вони мали справу з корупційними проявами під час вступної кампанії. Інакше кажучи, багато тих, хто організовував та проводив її, втратили можливість, прикриваючись розмовами про необхідність пошуку «свого» студента, отримувати хабарі. По-друге, йдеться про елементарну безграмотність тих, хто поширює цей міф, у питаннях педагогіки, психології, тестології. Тести є не ідеальним, але досить потужним педагогічним інструментом. Це

підтверджено столітньою практикою використання тестових технологій, у тому числі й під час вступних кампаній у багатьох країнах світу.

Міф третій. Його творці полюбляють спекулювати тим, що в тестах можна вгадати відповідь, поставивши «хрестики» навмання.

Задля справедливості зазначимо: проблема вгадування справді є. Вона особливо актуальна для завдань так званого закритого типу, в яких передбачається знаходження однієї або кількох правильних відповідей із запропонованих. Хоч у тестології використовується досить багато форм тестових завдань, відмовитися від використання завдань закритого типу не можна. Одна із причин цього — те, що в середній школі тестові технології практично не використовуються, й учні елементарно не можуть працювати з різними формами тестових завдань. Але наука і практика знають методи запобігання вгадуванню. Так, у тестах Українського центру оцінювання якості освіти закриті завдання подано серіями. За даними авторитетного Національного інституту з оцінки досягнень у галузі освіти — СІТО (Великобританія), це значно зменшує можливості вгадування. Наприклад, серія із п'яти завдань дає вірогідність вгадування 0,0313, а з десяти завдань — лише 0,00098. Ще один застережний елемент — надання для складання тесту досить тривалого часу. Адже коли його обмаль, то, за даними того ж таки СІТО, вірогідність вгадування значно зростає. Значно зменшує можливості вгадування й те, що всім абітурієнтам створюються однакові умови для складання тестів. Українським ноу-хау в цьому контексті є запровадження так званої нижньої межі кількості балів, наявність яких дозволяє абітурієнтові взяти участь у конкурсі для вступу до вищого навчального закладу. Як відомо, ця кількість становить 124 бали. Трирічний досвід дає підстави стверджувати, що абітурієнти з гіршими результатами можуть бути зараховані до категорії «вгадувачів». Підтвердженням цього слугують результати опитувань серед тих, хто отримав результат нижче 124 балів, а також стабільна впродовж останніх трьох років популяція таких «знавців основ наук» (9—10% від загальної кількості учасників тестування).

Міф четвертий. Запровадження зовнішнього оцінювання нівелює здобуття повної середньої освіти, тому що випускник готується скласти тести лише з кількох предметів, а над іншими працювати не хоче.

Цей міф став дуже актуальним саме після запровадження зовнішнього оцінювання, хоча й раніше абітурієнт мусив готуватися до складання кількох екзаменів під час вступної кампанії.

Спробуємо розглянути цю проблему з іншого боку. Чи так це зле, якщо доросла людина (а саме такою є випускник загальноосвітньої школи) може самостійно визначитися, які знання їй потрібні для того, аби стати студентом вищого навчального закладу? Хіба кращий варіант, коли ми її примушуватимемо, без конкретної мотивації, успішно вивчати всі предмети, включені до навчального плану? А їх не п'ять і не десять. Урешті-решт, саме для того, щоб дати можливість випускникові школи визначитися, й запроваджується профільне навчання у старших класах загальноосвітньої школи. Такою є практика у більшості країн світу. Ми ж хочемо стимулювати засвоєння знань не через мотиваційні механізми, а через примус. І це підтверджує ідея врахування середнього бала атестата під час вступної кампанії. Маємо зазначити, що в колишньому СРСР чотири рази (!) запроваджувалася така новація під час вступних кампаній. І чотири рази від неї відмовлялися, бо блискавичними темпами нівелювалися роль і значення шкільної оцінки, зростала кількість медалістів тощо. Невже борці за цю ідею забули виступи ректорів із проблем якості шкільної оцінки ще кілька років тому? Мабуть, забули. Тож нагадаємо їм факти торішньої давності, коли результати зовнішнього оцінювання зараховувалися як результати випускної атестації в загальноосвітніх школах. Після тестування,

проведеного у 2009 р., в деяких областях 50—70 відсотків медалістів не підтвердили власних знань, через що й не отримали золоту чи срібну медаль.

Міф п'ятий. Основний його зміст полягає в тому, що запровадження зовнішнього оцінювання значно звужує університетську автономію, бо не дає вищу можливість самостійно проводити набір майбутніх студентів. Можливо, цей міф трохи перегукується з першим, але, оскільки він набув поширення, зупинимось й на ньому. Автори цього міфу наполягають на тому, що запровадження зовнішнього оцінювання звужило можливість вищого навчального закладу у визначенні власної політики у вступній кампанії. Сутність цієї політики сформулював один ректор, сказавши так: «Ми втратили можливість побачити абітурієнта і попрацювати з ним до його зарахування». Облишмо поки що розмову про велике бажання окремих працівників університетів попередньо «працювати» з абітурієнтами. Зосередьмо увагу лише на тому, чи існує реальне обмеження можливостей університету виявити свою автономність у вступній кампанії. На нашу думку, таких обмежень немає. Більше того, є елементарне небажання університетів скористатися своїми можливостями. Як відомо, Міністерство освіти і науки України, затверджуючи «Умови прийому до вищих навчальних закладів у 2009 р.», дало можливість усім бажаючим встановити іншу, ніж визначена цими «Умовами...», нижню межу кількості балів у сертифікаті зовнішнього оцінювання, за наявності якої можна допустити абітурієнта до участі в конкурсі. Як відомо, ця межа становить 124 бали. Аналіз засвідчує, що 2009 р. лише шість університетів таким правом скористалися. І вони з цього приводу не жалкують. Таку норму передбачено й Умовами прийому на 2010 р. Відверто кажучи, автори документа сподівалися, що 2010 р. кількість університетів, котрі скористаються цим правом, значно зросте. Проте з'ясувалося, що їх стало всього десять. То яка ще автономія у здійсненні вступної кампанії потрібна вищим навчальним закладам? Можливо, річ не в автономії, а в тому, що окремі працівники вищих навчальних закладів втратили можливість «попрацювати» з абітурієнтом та його батьками ще до його зарахування? Підтвердження цього припущення — той факт, що під час вступної кампанії 2009 р. на «гарячу» телефонну лінію Міністерства, на відміну від попередніх років, не надійшло жодного дзвінка про випадки хабарництва у процесі її проведення. Про це ж свідчать і результати соціологічних досліджень, учасники яких переконані, що рівень корупції істотно зменшився на всіх етапах вступної кампанії (це соціологічне опитування проводили у грудні 2008 р. Менеджмент Системс Інтернешнл (MSI) у партнерстві з Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС). Але набагато переконливіший факт, що у списках зарахованих на перший курс до престижних вищих навчальних закладів практично немає нащадків тих, хто міг скористатися телефонним правом чи іншими методами впливу для вирішення питання вступу. Зате у цих списках набагато більше студентів, які закінчили школу в населених пунктах, розташованих далеко від Києва та обласних центрів.

Міф шостий. Зовнішнє оцінювання обмежує доступ до вищої освіти тим, хто її хоче здобути заочно або закінчив середню школу кілька років тому. Як наслідок, атестат про загальну середню освіту втрачає своє значення.

Хто може заперечити просту істину: до вступу в університет необхідно готуватися. Чому ж тоді мають бути одні правила вступу для студентів, які хочуть навчатися заочно, й інші — для тих, хто навчатиметься на бюджетному відділенні? Адже дипломи про вищу освіту вони отримують однакові. Мабуть, ті, хто сповідує цей міф, керуються однією метою: дати можливість вищим навчальним закладам формувати спеціальний контингент студентів, коштом якого можна поповнювати спецрахунки, виконувати плани прийому, утримувати додаткові штатні одиниці. Про якість підготовки фахівців, як і про рівний доступ до вищої освіти, тут не йдеться.

Міф сьомий. Підготовка до зовнішнього оцінювання перетворюється в «натаскування» абітурієнтів, замість цілеспрямованої, систематичної навчальної роботи з ними.

Звісно, серед тих, хто готує абітурієнтів до зовнішнього оцінювання, є й такі, що займаються «натаскуванням». Вони використовують для цього придбані на ринках або складені власноруч добірки завдань та готових відповідей. Але ми неодноразово повторювали, що це є не чим іншим, як шарлатанством. Жодне завдання із тих, котрі є в таких збірниках, до наших тестів потрапити не може. Ми добре знаємо їм ціну. Однак до шарлатанів звертаються не лише у сфері освіти...

На жаль, вище наведеними міфами «міфологія» системи зовнішнього оцінювання не обмежується. Ми не здивуємося, якщо найближчим часом їх перелік подовжиться. Щоб полегшити життя міфотворцям, наведемо деякі результати дослідження якості вступу до вищих навчальних закладів України на основі зовнішнього оцінювання, проведеного в листопаді 2009 — березні 2010 р. Національною академією педагогічних наук України, Інститутом соціології Харківського національного університету ім. В.Каразіна, журналом «Вісник. Тестування і моніторинг в освіті» та рядом громадських організацій за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Це дослідження проводилося із 22372 студентами 26 вищих навчальних закладів різних типів та форм власності. За його результатами, кореляція (співвідношення) між середнім балом сертифікатів зовнішнього оцінювання і середнім балом, отриманим студентами перших курсів, зарахованими на навчання у 2008 р. (за результатами зимової та літньої сесій), дорівнює 0,522. У світовій практиці оптимальним вважається показник, що дорівнює приблизно 0,3. Отже, можна говорити про високу кореляцію між зовнішнім оцінюванням і результатами навчання у вищих закладах освіти. Ця інформація — насамперед для тих, хто поширює міф такого змісту: «зовнішнє оцінювання нічого не вимірює».

До речі, рівень довіри до зовнішнього оцінювання, за результатами вищезазначеного дослідження, становив: у студентів — 59 відсотків, у викладачів вищих навчальних закладів — 35, що набагато більше, ніж у 2007 р.

Прикро, що цього не хочуть бачити міфотворці. Тим більше прикро, коли ці міфи беруть на озброєння політики, кладучи їх в основу прийняття нормативних рішень та розпорядчих документів.